

УДК [504:330.131.7]:338.439(477.8)

Н. П. Чорна

Екологічні ризики продовольчої безпеки в Карпатському регіоні: суть і шляхи мінімізації

Розкрито суть ризиків продовольчої безпеки. Значну увагу приділено особливостям їх прояву і шляхам мінімізації на прикладі Карпатського регіону. Окреслено сучасні тенденції загострення екологічних проблем та їх вплив на розвиток сільськогосподарського виробництва. Обґрунтовано необхідність інтенсифікації розвитку органічного аграрного виробництва як основного чинника мінімізації негативних наслідків екологічних ризиків продовольчої безпеки населення. Ключові слова: продовольча безпека, ризики, екологічні проблеми, органічне аграрне виробництво.

Карпатський регіон виділяється з-поміж інших регіонів України унікальним поєднанням різноманітних природних ресурсів, високою часткою сільського населення, а також складними природними умовами та особливою спеціалізацією сільськогосподарського виробництва. Відповідно, продовольча безпека регіону залежить від низки взаємопов'язаних чинників, серед яких окремо варто виділити екологічні. Складність і непередбачуваність процесів забезпечення продовольчої безпеки в Карпатському регіоні в контексті взаємодії суспільства із навколишнім природним середовищем зумовлює необхідність вивчення особливостей перебігу таких процесів із точки зору ризикологічного підходу.

Різноманітні дослідження вітчизняної сфери виробництва продуктів харчування в контексті забезпечення продовольчої безпеки відображені в наукових працях таких українських вчених як В. Г. Андрійчук, М. В. Зубець, І. І. Лукінов, М. Й. Малік, Б. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук, О. М. Шпичак, В. В. Юрчишин та ін. Окремі аспекти прояву та напрями вирішення економіко-екологічних проблем харчової промисловості й сільського господарства України досліджені також у працях Д. Ф. Крисанова, О. І. Фурдичка та ін. [5; 7].

Водночас, питання ризикологічного підходу до трактування проблем продовольчої безпеки України та її регіонів поки що залишається поза увагою науковців. Враховуючи зазначене, метою нашого дослідження є обґрунтування суті ризиків продовольчої безпеки, характеристика особливостей їх прояву та виокремлення шляхів мінімізації на прикладі важливого, на наш погляд, у контексті екологічної проблематики Карпатського регіону.

У структурі ризиків продовольчої безпеки виділяють соціальні, економічні, політичні та екологічні ризики. Очевидно, що найсуттєвішими у контексті забезпечення продовольчої безпеки населення є власне соціальні ризики, до яких відносимо і демографічні ризики, ризики захворюваності тощо. Еко-

© Н. П. Чорна, 2012.

номічні ризики продовольчої безпеки напряму пов'язані із роллю сфери виробництва продуктів харчування у національній економіці. Відповідно, держави, в яких частка цієї сфери у ВВП є суттєвою, зазнають більшого впливу ризиків продовольчої безпеки.

На думку Я. Шокола, з поглибленням інтеграції в світову економіку, вступом у СОТ, ризики продовольчої безпеки зростають. Вони можуть бути біологічними, ветеринарними або фітосанітарними, вираженими в хвороботворних мікроорганізмах або паразитах. Природні захворювання доповнюються біогенними чинниками – побічними наслідками технічного розвитку, здатними забруднювати продукцію чужорідними для живих організмів хімічними речовинами. Біогенні ризики виникають через використання пестицидів, агрохімікатів і ветеринарних препаратів. Біологічні ризики породжуються класами мікроорганізмів і паразитів, що вражають тварин і людину [8].

До групи політичних ризиків продовольчої безпеки належать ризики виникнення експортно-імпортних (або ж торговельних) воєн. Подібне явище добре відоме у світовій історії, однак найбільшої ефективності у глобальному масштабі досягнуло лише у другій половині ХХ ст.

Розвиток сільського господарства, останніми роками, зумовив негативні наслідки у стані навколишнього природного середовища. Оскільки вирішення продовольчої проблеми вимагає покращення забезпечення населення різноманітними продуктами харчування, то неминучим є впровадження низки сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур та відгодівлі тварин, які відповідатимуть екологічним вимогам ведення сільськогосподарського виробництва. Варто зауважити, що сільськогосподарські угіддя займають у більшості країн надзвичайно великі площі, оточують населені пункти та зумовлюють низку негативних ефектів у стані природних компонентів.

Насамперед, треба згадати про забруднення ґрунтів, поверхневих і підземних вод залишками хімічних речовин, що використовуються на різних етапах аграрного виробництва. Можливо, не створюючи загрози для здоров'я людини у складі сільськогосподарських культур, такі речовини накопичуються у ґрунті і за допомогою атмосферних опадів потрапляють у водойми та джерела водопостачання, де можуть досягати критичних концентрацій. Відповідно, зниження якості питної води та навіть її небезпечність для здоров'я і життя населення є одним із важливих наслідків аграрного виробництва на територіях, що інтенсивно використовуються в цьому контексті. Накопичення критичних концентрацій хімічних домішок у ґрунтах сільськогосподарських угідь призводить до ефекту «снігової кулі», оскільки постійне і малоконтрольоване у стратегічному плані використання пестицидів, мінеральних добрив та ін. речовин спричиняє поступове погіршення якісних характеристик сільськогосподарських угідь і у майбутньому може призвести до їх непридатності.

У деяких випадках облаштування сільськогосподарських угідь здійснюється також за рахунок зменшення лісового покриву, тому цей негативний ас-

пект розвитку аграрного виробництва теж необхідно враховувати при розробці програм сталого розвитку територій сільськогосподарського призначення, наприклад, у Карпатському регіоні.

Екологічні ризики продовольчої безпеки, очевидно, є найменш чутливими для управління, характеризуються неконтрольованістю та кумулятивним ефектом, а, отже, потребують прискіпливої уваги фахівців щодо забезпечення продовольчої безпеки держави чи регіону.

Водночас розвиток сільського господарства теж піддається впливу екологічних факторів. Екологічно забруднені території, що належать до промислових зон або ж, наприклад, зони відчуження навколо ЧАЕС, не можуть взагалі (або частково) використовуватися для сільськогосподарського виробництва. Беручи до уваги сучасні тенденції територіальної організації господарства, площі земель сільськогосподарського призначення не зростатимуть. Отже, важливим питанням є підвищення родючості та екобезпечності відповідних угідь. Комплекс заходів у цьому напрямку повинен передбачати: збереження і покращення природних характеристик ґрунтів, зменшення антропогенного навантаження на них, запобігання ерозії схилів, продуману систему сівозмін тощо.

На наш погляд, в умовах глобалізаційних процесів конкурентоспроможний розвиток агропродовольчого виробництва в Україні можливий лише на основі дотримання екологічних норм. Зважаючи на це, а також на актуальність екологічної проблематики, вважаємо, що саме екобезпечений шлях розвитку сільського господарства становить основну перспективу зниження ризиків продовольчої безпеки населення.

Екологічне аграрне виробництво – це передові технології щодо вирощування продуктів аграрного сектора без використання шкідливих речовин (пестицидів, гормонів росту, штучних добрив та засобів захисту рослин у великих дозах). У свою чергу, органічне сільське господарство – це господарство, яке базується на передових технологіях, виробництві продуктів харчування високої якості, екологічно використовуючи при цьому природні ресурси та підтримуючи природній баланс.

Органічне сільське землеробство охоплює усі системи сільського господарства. Так зберігається середовище, повноцінність в економічних і соціальних сферах, в екологічному виробництві промислових і харчових продуктів. В цій системі за основу береться життєдіяльність ґрунту, генетична складова рослин, тварин, ландшафту. Отже, екологічне господарювання створює закритий цикл енергетичного обміну. Ця система знищує чи значною мірою обмежує використання комплексних синтетичних добрив, пестицидів, гербіцидів, стимуляторів росту, збільшуючи цим життєстійкість продуктів харчування [4, с. 172].

Сучасний розвиток органічного сільського господарства в країнах Західної Європи зумовлений перевиробництвом продовольства. У бюджеті таких

країн витрати, пов'язані з харчуванням, зазвичай становлять 5-15%. У країнах СНД та інших країнах з обмежено розвинутою економікою ця стаття витрат становить 25-60% і більше. Тому в розвинених країнах є об'єктивна можливість збільшення витрат на продукти харчування, що зумовлює істотне поліпшення його екологічних характеристик [3, с. 12].

Загалом, у європейських країнах екологічне виробництво стає вагомим чинником розвитку аграрного бізнесу. Є підстави стверджувати, що такий процес відбуватиметься і надалі через постійно зростаючі екологічні проблеми у світі та бажання населення вживати повноцінні продукти харчування.

Як відомо, поштовхом для виникнення екологічного сільського господарства став великий попит на екологічно чисті продовольчі товари і високий рівень цін на них. З огляду на чорнобильську трагедію і високий рівень забруднення навколишнього середовища іншими шкідливими речовинами, населенню України вкрай необхідна екологічно чиста продукція. Це зумовлює необхідність швидкого розвитку альтернативного сільського господарства насамперед на базі селянських (фермерських) господарств [1]. Важливу роль у забезпеченні населення України екологічно безпечними продуктами харчування мав би відігравати Карпатський регіон, який хоча і не володіє сприятливими умовами для ведення землеробства, однак характеризується відносно безпечним із екологічної точки зору навколишнім середовищем.

Світова практика, зокрема досвід США, переконує, що органічне сільське господарство є сферою діяльності, насамперед, малих аграрних підприємств. Вони більш гнучкі, легше вирішують проблему дефіциту робочої сили, що виникає через відмову від пестицидів. Наприклад, у США дрібні ферми часто укладають договори із сім'ями городян на поставку їм екологічно чистої продукції, а останні за графіком приїжджають на ферму для виконання необхідного обсягу сільськогосподарських робіт. Сотні таких своєрідних кооперативів уже функціонують в усіх штатах цієї країни [1].

Як бачимо із рис. 1, області Карпатського регіону на загальноукраїнському тлі вирізняються досить невеликими площами земельних угідь домогосподарств, що засвідчує перспективність цієї території для ведення екологічного аграрного виробництва. Хоча, очевидно, що у контексті фактора площі земельних ділянок найбільш сприятливі умови для впровадження екобезпечних технологій у сільськогосподарську діяльність притаманні для областей Центрального регіону.

Водночас, використовуючи досвід фермерів США, селянські господарства України повинні орієнтуватися на виробництво таких екологічно чистих і водночас дефіцитних продуктів, як овочі, фрукти, баштанні, молоко, лікарські рослини. Держава, очевидно, має взяти на себе пропаганду необхідності, доцільності і вигідності такого способу ведення сільськогосподарського виробництва, створивши при цьому необхідні економічні стимули [1, с. 239]. Вар-

Рис. 1. Середня площа землі домогосподарства у сільській місцевості в регіонах України за даними [2]

то зауважити, що у Карпатському регіоні, наприклад, в Івано-Франківській області існують вдалі спроби впровадження екологічного аграрного виробництва відповідно до базових міжнародних стандартів якості [6].

У перспективі виробництво екологічно чистої продукції в Україні повинно бути конкурентоспроможним сегментом аграрного ринку, затребуваним споживачами екологічно чистої та якісної продукції. При цьому зростатиме інтерес виробників до органічного виробництва і ринку збуту його продуктів у Європі. Важливими проблемами розвитку екологічного аграрного виробництва в Україні, однак, залишаються як низька купівельна спроможність значної частини населення нашої держави, так і вагома частка продуктів власного виробництва у споживанні домогосподарств. Очевидно, що комплексне вирішення згаданих проблем можливе лише за умови ефективного державного регулювання сфери виробництва продуктів харчування в Україні, відповідно до пріоритетів забезпечення продовольчої безпеки населення. Особливої уваги потребує також регіональна політика розвитку аграрного виробництва, враховуючи вплив екологічних факторів, спрямованість на оптимальне використання природно-ресурсного та економічного потенціалу як Карпатського, так і інших регіонів України, з метою забезпечення відповідності сучасного стану продовольчої безпеки держави вимогам наявних міжнародних стандартів.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Базовий звіт щодо якості результатів вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості (за результатами базового інтерв'ю 2010 р.). – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/sg/zvit/Base_Zvit_SGD_2010.zip
3. Гармашов В. В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / В. В. Гармашов, О. В. Фомічова // Вісник аграрної науки. – 2010. – № 7. – С. 11-16.
4. Екологічний менеджмент / за ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с.
5. Крисанов Д. Ф. Економіко-екологічні проблеми харчової промисловості України / Д. Ф. Крисанов. – К. : ІЕ НАНУ, 2002. – 247 с.
6. Продовольча компанія «Екопродукт». – Режим доступу : <http://www.ecoproduct.if.ua/ukraine/index.html>
7. Фурдичко О. І. Сталий розвиток сільських територій на засадах екологічнобезпечного агропромислового виробництва / О. І. Фурдичко // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 2. – С. 5-8.
8. Шокола Я. Продовольственные риски / Я. Шокола // Экономическая политика. – 2012. – №2. – Режим доступу : <http://ecpol.ru/index.php/component/content/article?id=140>.

Черная Н.П. Экологические риски продовольственной безопасности в Карпатском регионе: суть и пути минимизации.

Раскрыта суть рисков продовольственной безопасности. Значительное внимание уделено особенностям их проявления и путям минимизации на примере Карпатского региона. Очерчены современные тенденции обострения экологических проблем и их влияние на развитие сельскохозяйственного производства. Обоснована необходимость интенсификации развития органического аграрного производства как основного фактора минимизации негативных последствий экологических рисков продовольственной безопасности населения. Ключевые слова: продовольственная безопасность, риски, экологические проблемы, органическое аграрное производство.

Chorna N.P. Ecological Risks of Food Security in Carpathian Region: Essence and Ways of Minimization.

Essence of food safety risks is exposed. The features of their appearance and ways of their minimization on the example of Carpathian region are described in the article. Modern tendencies of ecological problems sharpening and their influence on development of agricultural production are outlined. Necessity of intensification of ecological agrarian production development as a basic factor of minimization of negative consequences of ecological food safety risks is stressed.

Keywords: food safety, risks, ecological problems, ecological agrarian production.